

MUSEUM STUDIES, MONUMENT STUDIESDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-117-6-17>**МИСТЕЦЬКА КОЛЕКЦІЯ АРКАДІЯ АЛФЬОРОВА
І МУЗЕЙ КРАСНИХ МИСТЕЦТВ І СТАРОЖИТНОСТЕЙ
ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ****Мельничук Л. Ю.**

*кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри теорії і історії мистецтв
Харківська державна академія дизайну і мистецтв
м. Харків, Україна*

У другій половині ХІХ ст. мистецьке музейництво отримало значний розвиток у Харкові. Це було пов'язано з діяльністю кафедри теорії і історії мистецтв Харківського університету, що опікувалась розвитком університетського Музею красних мистецтв і старожитностей, і дарунками власних колекцій вихованцями університету, на основі яких і було на сформоване зібрання цього музею. Однією з таких суспільно значущих колекцій було зібрання дослідника гравюри Аркадія Миколайовича Алфьорова (1815–1872). У 1873 р. музей університету отримав за його заповітом 50 живописних картин нідерландських, фламандських та голландських художників, чотири картини Івана Айвазовського, 421 аркуш оригінальної графіки, близько 3000 гравюр. Перший професійний історик мистецтва в Харківському університеті, який очолював Музей красних мистецтв і старожитностей, Є. Редін назвав цю колекцію «чудовою... яка може стати окрасою західноєвропейського музею» [1, с. 80].

Аркадій Алфьоров, успадкувавши колекцію від батька М. Алфьорова, харківського архітектора-любителя, примножував її, майже всі прибутки витрачаючи на придбання картин, малюнків, гравюр, створення бібліотеки. Після закінчення Харківського університету Алфьоров мріяв про Академію мистецтв, але, отримавши важку травму, переїхав на лікування до Німеччини. Тут він не лише поповнював власну колекцію, але й став дослідником гравюри, відвідуючи аукціони й галереї у європейських містах.

Його мистецька колекція мала просвітницький характер, а мету власної діяльності Алфьоров визначив таким чином: «побудувати

музеум... необхідне наочне вивчення предметів... одних слів для витонченого недостатньо... цей пробіл при Харківському університеті я хотів би поповнити» [1, с. 82–83, 88].

Чільне місце в зібранні А. Алфьорова належить живописові Нідерландів, Фландрії, Голландії. Його перлиною є картина «Хрещення ефіопського вельможі» Яна ван Скорела. Голландське мистецтво XVII ст. представлено в колекції Алфьорова основними жанрами, характерними для періоду розквіту цієї школи живопису: портрет, пейзаж, побутова сцена, натюрморт: «Портрет мореплавця» Адріана Вердула, «Морський пейзаж» Симона де Влігера, «Улов риби» Класа Моленара, «Христос у храмі» Гербрандта Янса ван ден Екхаута, великого Рембрандта, «Сніданок» Ханса ван Санта. Фламандський натюрморт представлений полотнами Дірка Фалькенбурга.

Із сучасних творів у колекції були пейзажі братів Освальда і Андреаса Ахенбахів, Теодора Вергаса, Пітера Герардуса ван Оса, чотири живописні твори Івана Айвазовського, написані художником у Харкові в 1854–1855 рр. Роботи Айвазовського аж ніяк не випадково потрапили до колекції Алфьорова: він був у дружніх стосунках зі знаменитим мариністом.

Головним спрямуванням збиральної діяльності Алфьорова було колекціонування гравюри. Колекціонувати гравюру й літографію простіше з огляду на її типажність. Водночас, як і в колекціонуванні інших видів мистецтва, більшість збирачів прагнули придбати щось особливе. У колекції Алфьорова налічувалося немало пробних екземплярів, до яких колекціонери ставилися з особливою зацікавленістю, оскільки вони відображали саме творчий процес, коли граверні дошки перероблялися або бракувалися майстром.

Алфьоров надавав перевагу старовинним гравюрам на міді, акватинті й особливо офорту, великим прихильником якого був. Він належав до найвимогливіших колекціонерів: «У мене... правило таке: не класти до портфелю нічого, що не було би чудовим – або за надзвичайною рідкістю, або за вишуканістю обробки, і головне – у найкращому вигляді, тобто найкращий відтиск» [1, с. 82]. Алфьоров повідомляв у листах із-за кордону про відвідування музеїв, галерей, аукціонів, зустрічі з продавцями гравюр, зокрема з Р. Вейгелем у Лейпцізі, в якого був найкращий публічний продаж гравюри в Європі, відомим видавцем і продавцем Арнольдом у Дрездені. Захопленість Алфьорова гравюрою робить його відомим у мистецьких колах. Деякі гравери, наприклад, Келлер дарували йому свої роботи [2, с. 6].

У 1914 році в типографії Харківського університету видано Каталог гравюр колекції Алфьорова, укладений студентом університету М. Черноволотом за допомоги Є. Редіна, в якому міститься вичерпна інформація щодо творів.

У каталозі гравюр А. Алфьорова, подарованих Харківському університету, вказані 20 гравюр Дюрера: гравюри на міді – «Кухар із дружиною», «Морське страховисько», «Чотири відьми» та інші, також дев'ять ксилографій із серії «Великі страсті» [2, с. 52–54].

Велику цінність має гравюра різцем видатного нідерландського художника Лукаса Хейгенса ван Лейдена (Луки Лейденського) «Молочниця». Портфелі колекції Алфьорова наповнювали твори й інших граверів – Рембрандта, Вільгельма Кобелля, Плоса ван Амстеля, Антоніо Каналетто.

Колекціями в колекції стали зібрання офортів німецького живописця і гравера Йоганна Адама Клейна (понад 700 аркушів) і авторські аркуші й репродукційна гравюра австрійського гравера та дослідника Адама Барча (до 220 аркушів).

З-поміж графічної частини колекції Алфьорова особливу увагу привертає зібрання голландського малюнка, яке навіть після втрат вважають одним із найкращих в Україні. Воно містить велику кількість творів художників XVII ст. – XIX ст., а саме: Яна ван Гойєна, Пітера Молейна, Алберта Кейпа, Йоханеса Леманса, Алларта Евердінгена, Яна Лівенса, Корнеліса Сафтлевена. Йоганнеса Босбоома, Йозефа Ізраельса, Георгіуса Яна ван Оса та ін.

У колекції Алфьорова першокласні аркуші належали видатним італійським митцям XVI – XVIII ст.: Аннібале Караччі, Франческо Парміджаніно, Джованні Тьєполо, а наявність численних малюнків німецьких художників Йоганна Генріха Рооса, Йоганна Фрідріха Александра Тіле, Йоганна Гретлера, Андреаса Ахенбаха та інших пояснюється й місцем проживання збирача. Французька графічна школа презентована сангінами Едма Бушардона, акварелями Панкраса Бесса. Серед художників інших країн, представлених у колекції, найвідомішими є імена австрійського графіка Августа Петенкоффена та датського скульптора Бертеля Торвальдсена [3].

Однією з головних особливостей колекції Алфьорова був її просвітницький характер. Майже всі твори з колекції мали підписи мистців або старовинні позначки колекціонерів про авторів. Колекціонери-дарувальники (окрім А. Алфьорова, це – І. Бецький, А. Матушинський) призначали свої зібрання для організації музею в межах навчального закладу, що мав надавати уявлення про розвиток

європейського мистецького процесу, національні школи та стилі, творчість митців тощо.

Утім, Музей красних і старожитностей Харківського університету відвідували не лише студенти, а й усі охочі тричі на тиждень, а також учні художньої школи М. Раєвської-Іванової (першої жінки в Російській імперії, яка отримала академічний диплом професійної художниці) і численних приватних студій художників (І. Соколова, Е. Штейнберга, О. Грота), що створювались наприкінці XIX – поч. XX ст. в Харкові.

Пожертвування Алфьорова в основному завершило формування колекції західноєвропейського мистецтва Музею красних мистецтв і старожитностей Харківського університету. Надалі, у XX ст. внаслідок чисельних музейних реорганізацій колекція переходила до різних харківських музеїв, зберігаючи цілісність. Усе ж, документи Української картинної галереї (останнє напередодні Другої світової війни місцезнаходження колекції Алфьорова) свідчать, що кількісний склад колекції в 1934 р. (на час створення УКГ) зменшився до 45 живописних творів, 1854 гравюр та 125 робіт оригінальної графіки. Достеменно невідомо чи пов'язано це з бурхливими часами визвольних змагань 1917–1920 рр., чи з активними продажами творів західноєвропейського мистецтва у 1930-х рр.

З колекції Алфьорова нині маємо 17 живописних творів, понад 100 робіт оригінальної графіки та близько 1800 гравюр, які зберігаються в Харківському художньому музеї. Втрати колекції, зокрема й під час Другої світової війни, досить значні – гравюри Дюрера, Г. Гольциуса, Л. Лейденського, Рембрандта, рисунки Я. Брейгеля Бархатного, А. Саккі, А. ван Дейка, Й. Б. Лампі, картини братів Ахенбахів та ін. Після Другої світової війни, всупереч заповіту власника, дві живописні роботи та дев'ять гравюр передані до інших українських музеїв: до Кримського музею (нині – Алупкінський музей-заповідник), до Сталінської картинної галереї (нині – Донецький художній музей).

Отже, розглянута колекція Аркадія Алфьорова належала Харківському університетові – головному осередку поширення культури в краї. Увійшовши до складу університетського Музею красних мистецтв і старожитностей, вона сприяла розвитку мистецьких смаків, залученню до прекрасного. Сучасники оцінювали її досить високо, а нащадки (як фахівці, так і любителі мистецтва) з великою вдячністю згадують подвижницьку діяльність А. Алфьорова.

Література:

1. Редин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905): К истории университета. *Записки Императорского Харьк. ун-та*. X. : Университет. тип., 1904. Кн. 3. С. 43–106.
2. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета. Коллекция гравюр А. Н. Алферова. Общий обзор, оценка и каталог её, составленные Н. И. Черноволотом. X. : Паровая тип. и литограф. М. Зильберберг и С-вья, 1911. 289 с. : 34 ил.
3. Докладніше див.: Мельничук Л. Ю. Оригінальна графіка в українських зібраннях ХІХ ст. Колекція Аркадія Алфьорова. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених*. Дрогобич, 2020. № 34. С. 23–29.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-117-6-18>

КАПЛИЦЯ БОГОМАТЕРІ СКОРБОТНОЇ – СЕРЦЕ ПІДГОРЕЦЬКОГО ЗАМКУ

Чехут І. М.

науковий співробітник

*Музей-заповідник «Підгорецький замок» Львівської національної галереї мистецтв імені Б. Г. Возницького
с. Підгірці, Львівська обл., Україна*

Замкова каплиця і сьогодні, втративши у смутні для замку часи багато зі своєї пишності, все ще залишається дуже красивою.

Розташована у ризаліті південного тракту, по центральній осі фундаменту. Із західного боку межує з Зеленою кімнатою, зі сходу – з Жовтою кімнатою. Двоповерхова, побудована за планом у формі квадрату, що з півдня розширюється тристоронньою апсидою, що наповнює ризаліт, з багатим алебастровим оздобленням, виконаним Джованні Баттіста Фальконе [3]. Обидва поверхи західної і східної стіни поділені пілястрами, на нижньому – коринфськими, на верхньому – композитними, з рифленими тронами, що підтримують ламаний антаблемент, заповнений панопліями та гротескними мотивами. Поля стін апсиди, відкриті вікнами на двох поверхах, оздоблені панельними поділами, оформлені мотивами вазонів з квітами, та розетками. На північній стіні, емпора з балюстрадою, яка